Contributed by Daniel Tanuro
zondag, 05 september 2004 -

Bij Marx vinden we een dialectische en moderne opvatting over onze verhoudingen met de ons omringende wereld. Samengevat in de uitdrukking " sociaal metabolisme tussen mens en natuur ", legt deze opvatting het accent op de eenheid mensheid/milieu terwijl tegelijk de singulariteit van onze soort wordt benadrukt. De Homo Sapiens is in staat de natuurwetten te begrijpen en ze vrij te instrumentaliseren. Daardoor verandert hij het milieu en die veranderingen beïnvloeden op hun beurt opnieuw de menselijke ontwikkeling. Voor Marx zijn natuurgeschiedenis en geschiedenis als zodanig vervlochten, ze co-evolueren.

Sommigen menen dat Marx zich niet bezighield met het milieu omdat er geen ecologische crisis was in zijn tijd. Dat laatste is niet correct, vooral als het milieuprobleem breed wordt gedefinieerd zodat het ook ziekten door vervuiling en door het voedsel, de druk van de landbouw op de ecosystemen, de uitputting van de grondstoffen enzovoort, omvat. In die zin kende de negentiende eeuw tenminste twee grote ontregelingen van het 'sociaal metabolisme' : de degradatie van de hygiënische omstandigheden in de industriële centra (lucht- en waterverontreiniging, afwezigheid van riolen, de afvalkwestie, de ongezondheid en krapte van de behuizing van de arbeiders...) enerzijds, en de dreigende uitputting van de landbouwgronden anderzijds.

Het eerste aspect is welbekend. Het tweede is dat veel minder. De opeenhoping van miljoenen mensen in de steden doorbrak de voedselcyclus die aan de basis lag van de traditionele landbouw : de uitwerpselen werden niet langer gebruikt als mest, maar in de rivier geloosd, daarna in de zee, die vervuild werd. Bij afwezigheid van chemische vetten om dit verlies te compenseren, verarmde de bodem in die mate dat er sprake is van een werkelijke imperialistische roof van de guanoreserves van de onontwikkelde landen.

Marx was niet enkel goed gedocumenteerd over het eerste, maar ook over het tweede aspect. Zijn bekende formule dat het kapitalisme "de twee bronnen van elke rijkdom uitput - de aarde en de arbeider" getuigt van zijn bewustzijn van het gevaar van de uitputting van de bodem. Zijn nadruk op de noodzaak om de scheiding tussen stad en platteland te overstijgen vloeit niet enkel voort uit zijn filosofische kritiek van de vervreemding en opzichte van de natuur. Die idee hangt ook samen met zijn overtuiging dat het erom gaat het 'sociaal metabolisme' tussen mens en natuur te herstellen als stofwisseling (botweg: de mest aan de aarde!), om wat we vandaag de ecologische catastrofe noemen, te vermijden.

Dat de bescherming van de bodem botste met de maatschappelijke verhoudingen op het platteland, gebaseerd op de grondeigendom, was een van de redenen waarom Marx het mechanisme van de rente onderzocht. Dat bracht hem tot de conclusie dat de kapitalistische landbouw steeds intensiever zou worden - en dus nefast voor de bodem en landbouwkundig irrationeel - want elke extra hectare waarin kapitaal wordt geïnvesteerd verhoogt de meerwinst (of rente) van de grondeigenaars (en dat in weerwil van de wet van het afnemende rendement, die welbekend is aan agronomen). Marx ging zelfs verder: hij duidde de landbouw aan als de plaats van een onoverstijgbare contradictie tussen het ritme van het kapitaal en dat van de natuur.

Na tweehonderd jaar kapitalisme is het 'sociaal metabolisme' meer dan ooit verstoord, en dat op mondiale schaal. De mestcrisis werd 'opgelost' met chemische meststoffen, wat de facto betekent dat het probleem gewoon verplaatst werd (naar de nitraat- en fosfaatbronnen enerzijds, en naar de vervuiling van het grondwater anderzijds). Andere uitdagingen kwamen aan de oppervlakte: de klimaatverandering, de bedreiging van de biodiversiteit, de vergiftiging van de biosfeer, de uitputting van gasbronnen, de verspreiding van GGO's...

Die enorme problemen zullen niet opgelost worden door Het Kapitaal te lezen, en het zou belachelijk zijn Marx te laten doorgaan voor een ecologist avant la lettre. Maar toch: 1) het 'sociaal metabolisme' blijft de sleutel om de milieucrisis vanuit materialistisch oogpunt te analyseren en de ecologie te integreren in een programma voor de verandering van de maatschappij; 2) de theorie

van de rente is heel rijk aan inzichten om de inzet van de nieuwe golf van kapitalistische toe-eigening van de grondstoffen (het genoom, het water, de lucht) te vatten; en 3) de oude Karl, die chemie, pedologie en geologie was beginnen studeren, geeft ons ook een lesje in methode: je moet weten waarover je spreekt...